

<http://dx.doi.org/10.16926/p.2018.27.68>

Jacek TARASZKIEWICZ

<https://orcid.org/0000-0002-3529-9079>

dr hab., prof. Uniwersytetu Gdańskiego

e-mail: jacek.taraszkiewicz@ug.edu.pl

Uczniowie szkoły pijarskiej w Podolinie w latach 1642–1795

Słowa kluczowe: pijarzy, Podolin, edukacja.

Przybycie pijarów do Polski zostało przyspieszone wydarzeniami historycznymi. Obszar objęty walkami wojny trzydziestoletniej rozszerzył się na teren Moraw. Zwycięskie wojska szwedzkie pod dowództwem generała Lennarta Torstensona wkroczyły 16 czerwca 1642 r. do Ołomuńca. Prowincjał O. Conti za namową nuncjusza papieskiego w Wiedniu, udał się do Częstochowy a następnie Warszawy, gdzie przyjął fundację Władysława IV, nadaną 1 grudnia 1642 r.¹

Niemal równocześnie z propozycją osiedlenia pijarów w swych ziemiach wystąpił wojewoda ruski i krakowski, a od 1638 r. starosta spiski, Stanisław Lubomirski (1583–1649). Zwycięzca Turków z 1621 r. różnymi sposobami dążył do polonizacji miast, które mocą zastawu Korony Czeskiej od 1412 r., znalazły się we władaniu Rzeczypospolitej. Ludność miejscowa w zdecydowanej większości była niemiecka (sascy koloniści). Znaczące były tu także wpływy protestantyzmu. Stanisław Lubomirski wychowanek jezuitów od początku XVII wieku czynił starania mające na celu rekatolicyzację swojego starostwa.

Prowincjał niemiecki Onufry Conti 8 października 1642 r. osobiście przybył do księcia S. Lubomirskiego do zamku w Niepołomicach i wspólnie ustalili wzajemne warunki fundacji. S. Lubomirski podczas spotkania mówił prowincjałowi o swoich planach przywrócenia „prawdziwej wiary” wśród różnowierczych mieszkańców oraz prosił, aby zakonnicy niezwłocznie udali się na Spisz celem wybrania jednego z tamtejszych miasteczek na swoją siedzibę. S. Lubomirski za

¹ J. Taraszkiewicz, *Edukacja historyczna w szkolnictwie pijarskim Rzeczypospolitej 1642–1773*, Gdańsk 2011, s. 32.

najbardziej odpowiednie uważał miasteczko Podolin, gdzie znajdował się zamek starościński, który fundator ofiarował zakonnikom jako tymczasową siedzibę². Prowincjał O. Conti przyjechał do Podolina i osobiście wybrał miejsce pod budowę klasztoru. 20 października tegoż roku prowincjał przybył do Wiśnicza gdzie otrzymał od Lubomirskiego część sprzętów na wyposażenie rezydencji, księgozbiór dla biblioteki klasztornej oraz żywność i pieniądze potrzebne na utrzymanie zakonników w ciągu trzech miesięcy³. Po kilku dniach prowincjał w towarzystwie dwóch chorągwi żołnierzy Lubomirskiego wyruszył na Morawy celem sprowadzenia zakonników z Lipnika. Orszak dotarł jednak tylko do Cieszyna gdzie napotkano uciekających z Moraw zakonników. Pijarzy wcześniej niż zamierzali wrócili do Wiśnicza, w którym fundator wyznaczył im zamek jako siedzibę na pobyt czasowy. W Wiśniczu trwały już zaawansowane przygotowania do otwarcia nowej fundacji⁴.

W celu uzyskania zgody generała zakonu książę napisał doń list, który został doręczony osobiście przez jego syna Jerzego, zamieszkałego wówczas w Italii samemu Kalasancjuszowi⁵. Generał zaaprobował fundację w liście do ojca Conti z 23 II 1643 r.⁶

S. Lubomirski obiecał wybudować w Podolinie klasztor i odpowiednio go wyposażyc⁷. W listopadzie 1642 r. książę wyznaczył na utrzymanie 18 zakonników sumę 800 talarów rocznie⁸. Na zabezpieczenie tej sumy hipotekował 11 500 polskich talarów na kopalni soli w Wieliczce i innych swoich posiadłościach (między innymi 2400 florenów na dobrach Świercza)⁹. Książę zobowiązał swoich spadkobierców do corocznego wypłacania ustalonej kwoty i obiecywał zapewnić zakonnikom bezpieczeństwo. W zamian żądał od pijarów „[...] by zgodnie ze swoim powołaniem ćwiczyli młodzież w chrześcijańskiej pobożności i w naukach [...] szerzyli wiarę i religię katolicką przez głoszenie kazań i katechizację oraz aby modlili się w intencji fundatora [...]”¹⁰.

² Archivio generale delle Scuole Pie Roma (dalej AGSP), rkps sygn. Reg. Prov.57 B. *Prov Polonia: Podolino* N. 8, *Status Domus Podolinensis Conscriptus Anno Dñi 1696*, k.4.

³ AGSP, rkps sygn. Reg. Prov.56 A. *Provincia Polonia*, N.46, *Familia Domus ... Podolinens 1690*, k. 90–93.

⁴ J. Długosz, *Uczniowie kolegium pijarskiego w Podolińcu w latach 1643–1670* „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1972, t. 7, s. 237–238.

⁵ *Epistulae ad. s. Josephum Calasancium ex Europa centrali, collect. comment.* G Santha, Editiones Calasancianae, Romae 1969, list XXXII.

⁶ S. Giner, A. Rodenas, M.A. Asiain, J. Lecea, L.M. Bandres, *Cartas selectas de S.Josè de Calasanz*, Colegio P. Scio., Salamanca 1977, list P 4084.

⁷ W znacznej liczbie opracowań używa się słowackiej nazwy Podoliniec. W okresie Pierwszej Rzeczypospolitej miejscowość ta nosiła nazwę Podolin, co potwierdzają liczne źródła.

⁸ AGSP, rkps sygn. Reg. Prov. 57 B *Prov Polonia: Podolino* N. 8, *Status Domus Podolinensis conscriptus Anno Dni 1697*, k. 34.

⁹ AGSP, rkps sygn. Reg. Prov. 57 B *Prov Polonia: Podolino* N. 8, *Status Domus Podolinensis Conscriptus Anno Dñi 1696*, k. 5, 34.

¹⁰ Cyt. za: M.Gotkiewicz, *Trzy wieki Kolegium Podolinieckiego 1642–1942*, „Nasza Przeszłość” 1962, t. XV, s. 86–87.

Fundacja Stanisława Lubomirskiego w Podolinie ostatecznie rozpoczęła swą działalność od uroczystej inauguracji 10 grudnia 1642 r.¹¹ Wcześniej albowiem na początku listopada pijarzy zakupili w Krakowie i Wiśniczu książki, meble, odzież i przedmioty liturgiczne niezbędne do prowadzenia działalności swej placówki, a dnia 20 listopada prowincjał dokonał wprowadzenia pijarów do tymczasowej siedziby umiejscowionej na zamku¹².

Wśród osiemnastu pijarów osiedlonych przez księcia S. Lubomirskiego w 1642 r. w Podolinie nie było żadnego Polaka. W uroczystości otwarcia klasztoru od strony zakonu wzięli udział Włoch ks. Jan Dominik Franchi, Niemiec ks. Augustyn Strinboch od świętego Karola i Słowak ks. Jan Franciszek Horlik od Maryi Magdaleny, zaś przedstawicielami biskupa i Kapituły Krakowskiej byli kanonicy Mikołaj Oborski i Krzysztof Sapelius, którzy 10 grudnia w imieniu biskupa doręczyli pijarom dokument zezwalający na osiedlenie – „*ius incolatus realis*”¹³.

Szkoła, którą otwarto 18 czerwca 1643 r., mieściła się w budynku zamkowym (zajmowała zaledwie dwie izby). Pierwszym przełożonym placówki został Jan Dominik Franchi, a jego zastępcami Augustyn Strinboch i Jan Franciszek Horlik. W uroczystościach inauguracyjnych wzięł udział wicekasztelan Krakowa oraz wicestarosta i cały senat lubowelski. Uczniowie w obecności zaproszonych gości otrzymali katechizmy.

Powszechnie przyjęło się sądzić, że fundator Stanisław Lubomirski bardzo był zadowolony z działalności szkoły i swojego syna Konstantego Jacka skierował tam celem kształcenia¹⁴. Następnym rektorem placówki w Podolinie mianowano pochodzącego z Moraw Wacława Opatowskiego, który zasłynął znaczącą wiedzą matematyczną. Po nim funkcję rektora sprawował Niemiec ks. Glycerius Neumann. Do roku 1701 przełożeni kolegium byli różnej narodowości. Po Włochu, Morawianinie i Niemcu władzę rektorską sprawowało dwóch Polaków. Dwukrotnie przełożonym kolegium był Niemiec pochodzący z Podolina Michał Kraus. Od roku 1701 na czele kolegium stali już tylko Polacy. Po przyłączeniu

¹¹ AGSP, rkps sygn. Reg. Prov.57 B *Prov Polonia: Podolino* N. 8, *Status Domus Podolinensis Conscriptus Anno Dñi 1696*, k. 5.

¹² Tamże, k. 4.

¹³ AGSP, rkps sygn. Reg. Prov.57 B: *Prov Polonia: Podolino* N. 8, *Status Domus Podolinensis Conscriptus Anno Dñi 1696*, k. 5.

¹⁴ Józef Długosz powołując się na zachowane katalogi uczniów i pracę Jana Franciszka od świętej Marii Magdaleny (Jana Benedicti) *Scholae Piae seu de origine, progressu, instituto, utilitate Piarum Scholarum Qvas Hoc saeculo aperiunt Religiosi, qui Pauperes Matris Dei, Scholarum Piarum nuncupari solent...*, wydanej w Warszawie w 1646 r., uważa, że wbrew twierdzeniu niektórych autorów wśród uczniów placówki w Podolinie nie było żadnego z synów fundatora, Zarówno Aleksander, Jerzy, jak i Konstanty Lubomirscy kształcili się w Krakowie i za granicą, zob. J. Długosz, *Uczniowie kolegium pijarskiego w Podolińcu...*, s. 239. Por. Ł. Kurdybacha, *Wychowanie Aleksandra i Jerzego Lubomirskich w XVII wieku*, „Minerwa Polska” 1929, nr 1/4, por. J. Taraszkiewicz, *Pierwsze stulecie zakonu pijarów na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1642–1740)*, Gdańsk 2015, s. 36.

Podolina do prowincji węgierskiej władzę nad kolegium sprawowali Węgrzy, Słowacy i węgierscy Niemcy.

W pierwotnej szkole pijarskiej w Podolinie otwarto zasadniczo tylko dwie klasy: *schola legendi*, prowadzoną przez Łukasza od św. Ludwika, i *schola grammaticae*, w której uczył Augustyn Strinboch. Łącznie w pierwszym r. działalności placówki zgłosiło się do niej 189 uczniów. Później ich liczba zaczęła rosnać i w r. 1663 wynosiła już 213, w r. 1683 – 236, a w roku 1703 było 260 uczniów¹⁵. Pierwsza z klas odpowiadała poziomowi szkoły elementarnej, druga zaś niższej klasie szkoły średniej.

Po śmierci księcia Stanisława w 1649 r. opiekunem domu w Podolinie stał się jego syn Jerzy Lubomirski. W roku 1669 w kolegium wybuchł pożar. Dzięki pomocy mieszkańców Podolina, wśród których znajdowało się wielu byłych wychowanków szkoły, udało się go ugasić. Żywiół zagrażał zwłaszcza kościołowi i bibliotece klasztornej. Przypuszczalnie z powodu tego pożaru, jak również z uwagi na niepewną sytuację polityczną oraz częste epidemie i wylewy Popradu kolegium w Podolinie w latach 1671–1673 przerwało działalność¹⁶. Wznowiono ją głównie dzięki wsparciu Polaków. Jesienią 1684 r. potężny pożar strawił całe miasto razem z pijarskimi szkołami. Odbudowy kolegium dokonano w czasie, kiedy przełożonym domu w Podolinie był Michał Kraus. Pomoc w tym dziele okazał mu Stanisław Herakliusz Lubomirski, marszałek wielki koronny, syn Jerzego a wnuk pierwszego fundatora Stanisława¹⁷.

W Podolinie obok szkoły powstał w 1648 r. nowicjat, na którego czele stanął Augustyn Strinboch, a pierwszym nauczycielem został Glicery Neumann¹⁸. Nowicjusze, którzy przybywali tutaj z obszaru Rzeczypospolitej i z krajów ościennych, uzyskiwali formację duchową i składali pierwsze śluby. Później w różnych placówkach prowincji prowadzili działalność edukacyjną, byli misjonarzami lub urzędnikami administracji kościelnej¹⁹. Przykładowo w latach 1717–1735 wstąpiło do nowicjatu w Podolinie 209 nowicjuszy²⁰. W latach 1717–1735 najwięcej nowicjuszy przybyło z Rzeszowa – 20, następnie z Krakowa – 15, z Warszawy,

¹⁵ B. Chowaniec-Lejczyk, *Śluby nowicjatorów w XVIII-wiecznym Podolińcu*, [w:] *Szkolnictwo pijarskie w czasach minionych*, red. K. Wróbel-Lipowa, M. Ausz, t. II, Wydawnictwo eSPe, Kraków – Lublin 2010, s. 253; J. Taraszkiewicz, *Pierwsze stulecie zakonu...*, s. 37.

¹⁶ Piarista Rend Magyar Tartomány Központi Levéltára Budapest - Główne Archiwum Pijarskie w Budapeszcie (dalej PRMT) rkps sygn. For. 0-6-Nr 75, [Moesch Lucacs] *Catalogus Studiosorum Scholas Pias Clericorum Regularium, pauperum Matris Dei Podolini olim & nunc frequentantium ab Anno Domini 1643 [Ad Annum 1722]*, s. 225; por. J. Długosz, *Uczniowie kolegium pijarskiego w Podolińcu...*, s. 242.

¹⁷ *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, G. Gebethner, Kraków 1913, t. XXXI–XXXII, s. 145.

¹⁸ AGSP, rkps sygn. Reg. Prov.56 A. *Provincia Polonia*, N. 46, *Familia Domus ... Podolinens 1690*, k. 96–98.

¹⁹ I. Chalupecký, *Kolegium Pijarów w Podolińcu miejscem przenikania się kultur między Polską a Słowacją*, [w:] *Spisz, wielokulturowe dziedzictwo*, red. A. Kroh, Sejny 2000, s. 82.

²⁰ W latach 1725–1766 ukończyło nowicjat złożeniem ślubów aż 427 pijarów, I. Chalupecký, dz. cyt., s. 82–83.

Piotrkowa i Łowicza po 8, pozostali przybyli między innymi ze Szczuczyna Mazowieckiego, Chełma, Wilna, Łukowa, z Góry Kalwarii, Wielunia i Radomia. Oprócz Polaków kształcili się tu także nowicjusze innych narodowości. Niezwykle trudnym zadaniem jest dokładne ustalenie ich nacji. Iwan Chalupcecký na podstawie zachowanych źródeł określa, że w przybliżeniu w omawianym okresie było tu 166 Polaków, 31 Słowaków, 11 Niemców i jeden Węgier²¹. Zachowane dokumenty określają nie tylko miejsce urodzenia nowicjusza, ale także diecezję, do której należał. Obok diecezji polskich można tu znaleźć także diecezje litewskie, białoruskie, ukraińskie, czeskie, morawskie, austriackie, węgierskie i niemieckie²².

Pijarzy w Rzeczypospolitej Obojga Narodów zakładali szkoły elementarne i średnie. Do szkół w myśl konstytucji zamierzano przyjmować dzieci i młodzież „bez różnicy stanów”. Oficjalnie zakon jezuicki, na którym w pierwszym okresie swojej działalności wzorowali się pijarzy, także nie dzielił uczniów ze względu na pochodzenie społeczne, a nawet wyznaniowe²³. Pamiętać należy jednak, że celem wszystkich zakonów katolickich działających na ziemiach Rzeczypospolitej było dążenie do jednolitości wyznaniowej.

Twórca zakonu pijarskiego Józef Kalasancjusz początkowo wymagał od uczniów tzw. świadectwa ubóstwa. Później od tego odstąpił, dopuszczając do nauki wszystkich chętnych, włącznie z dziećmi fundatorów. Zdarzało się we Włoszech, iż w jednej ławie szkolnej zasiadali *nobilowie*, *posesjonaci* oraz bezdomni. O ile jednak było to możliwe w Italii, to w Rzeczypospolitej, ze względu na osobiste poddaństwo chłopów i tzw. przywiązanie do ziemi, wydaje się to nierealne. Należy pamiętać, że panowało tu poddaństwo chłopów zarówno osobiste, gruntowe, jak i sądownicze. „Przypisańcy” pozbawieni byli nie tylko prawa do opuszczenia miejsca zamieszkania, ale nawet prawa do kształcenia własnych dzieci. Wśród uczniów szkół pijarskich w Rzeczypospolitej były jednak reprezentowane wszystkie stany, z tym, że dobrodziejstwo nauczania obejmowało tylko ludzi wolnych, nie dotyczyło *glebae adscripti* (przypisańców). Najliczniej reprezentowani w podolińskiej szkole byli polscy mieszczenie, których w latach 1643–1670 kształciło się tu 376, co stanowiło ok. 25% ogółu uczniów. Następnie była szlachta – 351 uczniów – ok 24%, i chłopci 349 uczniów, czyli także – ok 24%²⁴. Przy ponad 26% nazwisk spisy uczniów nie podają ich pochodzenia, dlatego trudno cokolwiek powiedzieć o ich statusie społecznym.

²¹ Štátny oblastný archív Levoča, rkps: *Evidencia prijatých novicov z rokov 1717–1735*, za I. Chalupcecký, dz. cyt., s. 82–83.

²² W latach 1725–1766 zdecydowana większość profesów, bo 155 na całkowitą liczbę 427, pochodziła z diecezji krakowskiej. Štátny oblastný archív Levoča, rkps: *Professiones novitiorum clericorum et operariorum... 1725–1766*; I. Chalupcecký, *Kolegium Pijarów w Podolińcu...*, s. 83.

²³ J. Tazbir, *Jezuici między Rzeczpospolitą a Rzymem*, [w:] *Szkice z dziejów papieżstwa*, t. I, red. I. Koberdowa, J. Tazbir, Warszawa 1989, s. 82.

²⁴ Do roku 1650, a więc za życia Stanisława Lubomirskiego, który często ingerował w sprawy działalności szkoły, wśród uczniów mieszczenie stanowili 33%, szlachta 30% i chłopci 24%, J. Długosz, *Uczniowie kolegium pijarskiego w Podolińcu...*, s. 247.

Wiadome jest, że pijarzy dość skrupulatnie zapisywali dane dotyczące uczniów pochodzenia magnackiego i szlacheckiego *dominus magnificus, nobiles* lub *nobilis*, bowiem przyjęcie do szkoły synów o takim rodowodzie mogło wiązać się z dotacjami na rzecz zakonu, czy też samego kolegium. Przykładowo sytuacja taka miała miejsce w latach 1660–1663 (1665?) w Podolinie, gdy starosta muszyński Wojciech Bedliński zapisał: „[...] grosz dwunasty cła [pobranego] w Zubrzyku i Florynce za pozwoleniem Biskupa Krakowskiego A. Trzebnickiego szkole podolinieckiej wypłacić do czasu bytności tam syneczków naszych [...]”²⁵. W tych latach rzeczywiście do szkoły pijarskiej uczęszczali synowie starosty Bedlińskiego: Jan Aleksander, Franciszek i Stanisław. Dochodem własnym zaś starostów były środki pobrane, jako cła²⁶.

Odnosnie do uczniów pochodzenia szlacheckiego w szkole w Podolinie należy zauważyć, że w latach 1698–1711 większość młodzi tylko przez krótki czas przebywała w kolegium, pobierając nauki. Z wyliczeń wynika, że zaledwie 4 osoby uczęszczały do kolegium przez osiem lat (1,06%), natomiast 12 (3,18%), studiowało przez siedem lat. Sześć lat nauki pobierało 8 uczniów pochodzenia szlacheckiego (2,12%), pięć lat – 30 uczniów (7,96%), przez cztery lata kształciło się 42 (11,14%), a przez trzy lata – 41 (10,88%). Największą liczbę (64 uczniów) stanowili ci, którzy uczęszczali do szkoły przez dwa lata (16,98%) i przez jeden rok – 176 (46,68%). Wynika z tego, że ponad połowa uczniów kształciła się jeden rok, lub co najwyżej dwa lata²⁷. Wpływ zapewne na to miały warunki materialne, zasobność danego szlachcica, ale i realne potrzeby przedstawicieli tego stanu. Preferowano zatem kształcenie językowo-retoryczne. W omawianym okresie młodzi przedstawiciele stanu szlacheckiego w szkole w Podolinie uczęszczali do najniższej klasy – *Infimistae* 133 uczniów (18,50%), do klasy, którą nazywano tu *parvistae* – 148 uczniów (20,58%). Klasę *gramatyki* studiowało 118 uczniów (16,41%), *syntaksy* 112 (15,58%), *poetyki* 87 (12,10%), a *retoryki*, uważanej za koronę wykształcenia szkolnego, 80 słuchaczy (11,13%). Arytmetyka nie cieszyła się dużym zainteresowaniem wśród *nobilów* w latach 1698–1711, uczyły się jej 33 osoby (4,59%). Filozofii uczyli się tylko ci, którzy wybierali stan duchowny. Było ich wówczas zaledwie 8, co stanowiło (1,13%) wszystkich uczniów²⁸. Widać wyraźnie, że wykształcenie szlachty miało służyć praktycznie w życiu codziennym i karierze politycznej (wystąpienia na sejmikach). Obok polskiej szlachty najliczniejsza była tu węgierska, która preferowała zbliżony model wykształcenia.

Zastanawiająca jest liczebność uczniów pochodzenia chłopskiego (24% ogółu). Zwykło się uważać, że wraz z rozwojem stosunków pańszczyźnianych

²⁵ Cyt za W. Kmietowicz, *Muszyńskie w Kolegium oo. Pijarów w Podolińcu*, „Almanach Muszyński” 2008, s. 99.

²⁶ Tamże, s. 99.

²⁷ P. Wierzbicki, *Szlachta w kolegium oo. Pijarów w Podolińcu (1699–1711)*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie” t. 2, 2007, s. 40.

²⁸ Tamże.

chłopi utracili możliwość dostępu do szkół. Fakty jednak temu zaprzeczają, choć zapewne uczniowie nie byli synami chłopów pańszczyźnianych. Na Podhalu, gdzie stosunki pańszczyźniane nigdy nie były w pełni rozwinięte, istniała znaczna liczba chłopów korzystających z większej swobody. Zapewne niektórzy z nich mogli nawet kształcić swoich synów. Jednakże oprócz Podhalan w podolińskiej szkole znajdowali się synowie chłopscy z Małopolski, Mazowsza i pozostałych regionów Rzeczypospolitej. W ustroju pańszczyźnianym funkcjonowało także prawo pozwalające na legalne odejście ze wsi za zgodą pana. Zdarzały się również ucieczki chłopów bez jego wiedzy. Nie wiadomo jednak, czy z tych sposobów korzystali uczniowie szkoły pijarskiej w Podolinie. Wydaje się, że nawet rozwinięte stosunki pańszczyźniane nie mogły chłopom całkowicie zamknąć dostępu do szkół. Dla synów chłopskich wykształcenie było największą szansą na poprawę ich sytuacji społeczno-ekonomicznej²⁹. Wśród uczniów szkół pijarskich w Rzeczypospolitej znajdowali się zatem uczniowie bardzo ubodzy wywodzący się z reguły ze stanu chłopskiego, zwani *pauperami*. Utrzymywali się oni z żebraniny, a wspomagani byli także przez swoich kolegów członków bractwa „Maryi Łaskawej” („*Sodalitas Mariana*”)³⁰. Pauperom prefekt wyznaczał dyrektorów z klas wyższych, którzy mieli im pomagać, bezpłatnie powtarzając z nimi materiał przerabiany w czasie lekcji. Niektórych pauperów utrzymywał sam zakon, w zamian rąbali oni drewno, palili w piecach, zamiatali klasy oraz wymierzali kary uczniom. Od palenia w piecach nazywano ich „kalefaktorami”. Po narąbaniu drewna, napaleniu w piecu i posprzątaniu klasy kalefaktor resztę czasu poświęcał na naukę wraz z innymi uczniami³¹.

Skład socjalny uczniów w kolegium podolińskim przedstawiał się następująco. W klasach poziomu gimnazjalnego kształcili się niemal sami *nobilowie*. W roku 1645 na ogólną liczbę 87 uczniów w klasie *parvy* było 31 uczniów, a w klasie *poetyki* tylko 1. W roku 1658 na ogólną liczbę 44 uczniów 24 uczęszczało do *parvy*, 12 do *principiów*, 2 do klasy *gramatyki*, 3 do klasy *syntaksy*, a w klasach *poetyki* i *retoryki* nie było ani jednego ucznia. W roku 1662 na ogólną liczbę 153 uczniów 58 było w klasie *parvy*, 43 w *principiach*, 21 w *gramatyce*, 12 w *syntaksie*, 11 w *poetyce* a 8 w *retoryce*. W roku 1670 na ogólną liczbę 89 uczniów 58 uczyło się w *parvie*, 12 w *principiach*, 11 w *gramatyce*, 5 w *syntaksie*, 3 w *poetyce*, a w klasie *retoryki* nie było ani jednego ucznia. Tendencja ta w szkołach pijarskich omawianego okresu była stała i zawsze liczba uczniów w klasach wstępnych była znacznie większa niż w klasach wyższych.

Najbardziej interesujących informacji na temat uczniów szkół pijarskich w Rzeczypospolitej, geografii ich pochodzenia, przekroju społecznego, narodo-

²⁹ J. Długosz, *Uczniowie kolegium pijarskiego w Podolińcu...*, s. 247; tenże, *National and social composition of scholars the Piaristic College In Podoliniec 1643–1670*, [w:] *Slovenska kultura a umenie v Európskom kulturnom priestore*, Pedagogická fakulta UK, Bratislava 1993, s. 51–54.

³⁰ J. Łukaszewicz, *Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, t. I, Poznań 1849, s. 294.

³¹ Tamże, s. 295.

wego i religijnego dostarczają materiały związane z działalnością placówki w Podolinie. Wpływ na to ma nie tylko położenie geograficzne miejscowości i różnorodność etniczną jej mieszkańców, ale także fakt, iż zachowały się tu w dobrym stanie katalogi uczniów, obecnie przechowywane w Głównym Archiwum Pijarskim w Budapeszcie (Piarista Rend Magyar Tartomány Kőzponti Levéltára Budapest). Jan Reychman stwierdził, że szkoła w Podolinie „na terenie narodowościowo mieszanym stała się łącznikiem wszystkich narodowości i wyznań”³².

W Podolinie w latach 1643–1670 na ogólną liczbę 2398 uczniów do *parvy* uczęszczało 785, do klasy *principiów* 530, do *gramatyki* 263, do *syntaksy* 200, do *poetyki* 114, a do *retoryki* tylko 49. Dla pozostałych uczniów klas, do których uczęszczali nie udało się ustalić³³. Stosunek procentowy w poszczególnych klasach przedstawiał się zatem następująco: *parva* 33%, *principia* 21%, *gramatyka* 11%, *syntaksa* 9%, *poetyka* 5% i *retoryka* 2%. Ostatnią klasę poziomu szkoły średniej – *retorykę* (nie licząc klas filozofii i teologii moralnej przeznaczonych tylko dla kleryków), kończył tu zaledwie co szesnasty uczeń z tych, którzy byli zapisani do klasy wstępnej. Można przypuszczać, że obliczenia wypadłyby nieco inaczej, gdyby udało się ustalić brakujące informacje, dotyczące 19% uczniów. Z zapisów katalogu uczniów wynika jednak, że ponad połowa z nich zakończyła edukację na klasie wstępnej lub na klasie pierwszej. Tylko jedna czwarta uczniów uczęszczała do klas wyższych. Jednakże nawet wśród tej drugiej, pozornie lepszej części uczniów występowało zjawisko odbywania nauki z krótszymi lub dłuższymi przerwami oraz powtarzanie klas³⁴.

Józef Długosz uważał, iż w pierwszym roku funkcjonowania szkoły w Podolinie zapisanych było 186 uczniów³⁵. Zdaniem Mariana Gotkiewicza było ich 189, zaś Artur Nojszewski, głównie na podstawie publikacji węgierskich określa liczbę uczniów w pierwszym r. działalności szkoły zaledwie na 162³⁶. Pierwsi uczniowie zgłosili się tu jeszcze przed otwarciem szkoły (Aleksy Frydrychowski,

³² Cyt za M. Gotkiewicz, *Trzy wieki Kolegium Podolinieckiego 1642–1942*, „Nasza Przeszłość” 1962, t. XV, s. 90. M. Gotkiewicz, cytując pracę Jana Reychmana, *Z dziejów kolegium na kresach polsko-węgierskich*, Budapeszt 1942. Wyniki badań i postulaty badawcze uczonych węgierskich odnoszące się do historii placówki w Podolinie ogłosił J. Reychman [w:] *Stan i postulaty literatury historycznej o dawnym Podolińcu*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, R. 12, 1969, nr 4, s. 443–454.

³³ PRMT, rkps sygn. For. 0-6-nr 77: *Nomina Discipulorum Podolini Scholas Pias Apud Patres Pauperes frequentantium ab anno 1643* [Ad Annum 1670], por. J. Długosz, *Sąddeczanie w kolegium pijarów w Podolińcu 1643–1670*, „Rocznik Sądecki” 1993, t. XXI, s. 73–88.

³⁴ PRMT, rkps sygn. For. 0-6-nr 77: *Nomina Discipulorum Podolini Scholas Pias Apud Patres Pauperes frequentantium ab anno 1643* [Ad Annum 1670], por. J. Długosz, *Uczniowie kolegium pijarskiego w Podolińcu...*, s. 235–256; tenże, *Sąddeczanie w kolegium pijarów w Podolińcu...*, s. 73–88.

³⁵ J. Długosz, *Uczniowie kolegium pijarskiego w Podolińcu...*, s. 245.

³⁶ M. Gotkiewicz, *Trzy wieki Kolegium Podolinieckiego 1642–1942*, „Nasza Przeszłość” 1962, t. XV, s. 8; A. Nojszewski, *Rola podolińskiego kolegium OO. Pijarów w tworzeniu wspólnoty duchowej Polski i Węgier*, [w:] *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX w.*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Warszawa – Kraków 1993, s. 413.

syn szlachcica z Kleszczowa i Stefan Piszczowski, syn szlachcica z Piszczowej). W kolejnych latach nastąpił spadek liczby uczniów. M. Gotkiewicz uważał, że częściowo przenieśli się oni do nowopowstałej szkoły jezuickiej w Sepeshely koło Podgrodzia Spiskiego³⁷. Tezę tę potwierdził Józef Długosz, pisząc, że zgodnie z obawami S. Lubomirskiego szkoła jezuicka rozpoczęła skuteczną konkurencję ze szkołą pijarską w Podolinie. Zdaniem autora jezuita nie przebierali w środkach, aby przeciągnąć do siebie uczniów pijarskich. Jesienią 1647 r. miał nastąpić prawdziwy *exodus* uczniów do szkoły jezuickiej. Niektórzy odeszli legalnie za wiedzą przełożonych, pozostali uczynili to potajemnie, a ponoć jeden z uczniów został nawet uprowadzony siłą. Innych skuszono obietnicą kariery. Prawdopodobnie za wiedzą S. Lubomirskiego prowodyrów ucieczki ukarał podstarości lubowelski. Niektórzy z uczniów powrócili później dobrowolnie. Jak się zdaje, od samego początku szkoła w Podolinie miała problem z ciągłym wędrowaniem i przenoszeniem się uczniów z miejsca na miejsce. Przy wielu nazwiskach w katalogu można spotkać adnotacje: *instabilis, abiit* lub *vagabundus*³⁸. W tej sytuacji pijarzy starali się zmniejszyć skutki konkurencyjnej działalności jezuitów poprzez podniesienie atrakcyjności własnej placówki. Uczynić miało to powołanie studium filozofii. Z pewnością w tym celu ojciec przełożony Jan Dominik Franchi na początku 1648 r. zwrócił się do S. Lubomirskiego o wyasygnowanie 100 talarów na pokrycie kosztów tego przedsięwzięcia³⁹.

W początkowym okresie działalności szkoły, a więc w latach 1643–1670, najwięcej uczniów zostało zapisanych w 1643 r., albowiem najprawdopodobniej 186, następnie w roku 1662 – 153 uczniów, w 1646 – 151 uczniów, a w 1652 – 147 uczniów. Najmniej zaś w latach: 1647 – 59 uczniów, w 1658 – 44 uczniów, w 1665 – 33 uczniów, a w roku 1667 tylko 26 uczniów⁴⁰. Średnia roczna liczba uczniów w tym okresie wynosiła powyżej 100. Po krótkim regresie liczba uczniów jednak w miarę upływu czasu znów zaczęła wzrastać. W roku 1686 uczniów było 152, w 1687 – 197, w 1688 – 238, w 1689 – 240, w 1689/1690 – 220, w 1690/1691 – 268, w 1692 i 1693 – brak danych, w 1694 – 255, w 1695 – 244, w 1696 – 233 w 1697/1698 – 233, w 1698/1699 – 343, 1699/1700 – 341, 1700/1701 – 363, 1701/1702 – 352, 1702/1703 – 346, 1703/1704 – 260, 1704/1705 – 265, 1705/1706 – 276, 1706/1707 – 269, 1707/1708 – 26, 1708/1709 – 136, 1709/1710 – 149, 1710/1711 – 82, 1711/1712 – 212, 1712/1713 – 219, 1713/1714 – 192, 1714/1715 – 107, 1715/1716 – 179, 1716/1717 – 176. W sumie w latach 1686–1717 kształciło się tu 6573 uczniów⁴¹.

³⁷ M. Gotkiewicz, *Trzy wieki Kolegium Podolinieckiego...*, s. 88.

³⁸ PRMT, rkps sygn. For. 0-6-nr 77: *Nomina Discipulorum Podolini Scholas Pias Apud Patres Pauperes frequentantium ab anno 1643* [Ad Annum 1670].

³⁹ J. Długosz, *Uczniowie kolegium pijarskiego w Podolinie...*, s. 241.

⁴⁰ PRMT, rkps sygn. For. 0-6-nr 77: *Nomina Discipulorum Podolini Scholas Pias Apud Patres Pauperes frequentantium ab anno 1643* [Ad Annum 1670].

⁴¹ B. Wierzbicka, *Zagadnienie frekwencji w kolegium oo. Pijarów w Podolinie (1686–1717)*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie”, t. 2, 2007, s. 96–97; J. Taraszkiewicz, *Pierwsze stulecie zakonu...*, s. 169.

Jak wynika z badań, okresem największego wzrostu aktywności edukacyjnej kolegium w Podolinie był przełom XVII i XVIII wieku, kiedy liczba uczących się nie spadała poniżej 250 uczniów. Gwałtowny spadek liczby słuchaczy miał miejsce w latach 1707–1711, kiedy nasiliły się działania wojny północnej. Dodatkowy wpływ miała też epidemia, która w latach 1707–1708 i 1710–1711 spowodowała, że w kolegium kształciło się zaledwie 26 i 82 uczniów. Należy podkreślić, że kryzys zapoczątkowany w 1707 r. spowodował, że do roku 1717 nie udało się już przekroczyć liczby 230 uczących się. Warto zaznaczyć, że brak danych liczbowych w odniesieniu do lat 1692 i 1693 nie oznacza braku uczniów w kolegium Podolińskim. Począwszy od 1707 r. można dostrzec powolny spadek ilości uczących się. Tendencja ta utrzymywała się w latach późniejszych. Jedynie w latach 1711–1713 nastąpił niewielki wzrost, stanu liczebnego uczniów do ponad dwustu. Przełom XVII i XVIII w. miał istotne znaczenie dla rozwoju kolegium w Podolinie, które w tym czasie było jednym z najbardziej znaczących ośrodków edukacyjnych Rzeczypospolitej Obojga Narodów⁴².

Pod względem narodowościowym pierwsi uczniowie szkoły w Podolinie w 1643 r. byli bardzo zróżnicowani. W Katalogu uczniów z lat 1643–1772 czytamy: *Polonus, Germanus, Rutenus, Moravus, Silesita, Bohemus, Ungarus*⁴³. Zdają się to potwierdzać także nazwiska pierwszych słuchaczy szkoły podolińskiej: Gieraltowski, Fasowicz, Graff, Głouiczko, Masleck, Sponer, Simonski, Belchacki, Gładeczki, Gast, Grawłowicz, Taranowsky, Pissarowsky, Fridrikowsky, Nut, Ogiba, Scultetus, Suabi, Poremsky, Szelski. Zachowany katalog uczniów informuje, że ich stosunkowo największa grupa pochodziła z Podolina. Następnie z terenu miast spiskich (szczególnie okolice Lubowli). Część Polaków przybywała nawet z Mazowsza, choć częściej z okolic Nowego Sącza, Limanowej, Nowego Targu, Myślenic, Wadowic, Jasła, Brzeska, Miechowa, Gorlic, Olkusza, Chrzanowa, Rzeszowa, Dębicy, Tarnowa, Bochni, Wieliczki, Krakowa a nawet z Muszyny. Daje się ustalić, że w latach 1643 – 1670 wśród 404 uczniów pochodzących z Małopolski, aż 292 pochodziło z Sądecczyzny. Uczniami byli tu przedstawiciele stanu szlacheckiego: Bielski Nicolas, Braclawski Dominik, Chronowski Casimirus, Chwalibóg Andreas, Gaboński Stanislaus, Strzała Casimirus czy Wyganowski Sigismundus. Więcej jednak było przedstawicieli stanu mieszczańskiego, a nawet chłopskiego: Bobrowicz Sebastianus, Cieśla Nicolas, Chwaliski Johannes, Folwarski Andreas, Miejski Johannes, Maślek Albertus czy Krowiarz Andreas⁴⁴. Zdecydowana jednak większość młodzieży sądeckiej

⁴² B. Wierzbicka, dz. cyt., s. 97.

⁴³ PRMT, rkps sygn. For. 0-6-nr 75: [Moesch Lucacs] *Catalogus Studiosorum Scholas Pias Clericorum Regularium, pauperum Matris Dei Podolini olim & nunc frequentantium ab Anno Domini 1643* [Ad Annum 1722].

⁴⁴ PRMT, rkps sygn. For. 0-6-nr 77: *Nomina Discipulorum Podolini Scholas Pias Apud Patres Pauperes frequentantium ab anno 1643* [Ad Annum 1670]; *Tamże*, rkps sygn. For. 0-6-nr 75: [Moesch Lucacs] *Catalogus Studiosorum Scholas Pias Clericorum Regularium, pauperum Matris Dei Podolini olim & nunc frequentantium ab Anno Domini 1643* [Ad Annum 1722].

pochodziła z niższych stanów kończyła naukę na klasach niższych i znajdowała później pracę w handlu, rzemiośle, lub jako urzędnicy miejscy czy dworzacy. Józef Długosz w artykule *Sądca w kolegium pijarów w Podolińcu 1643–1670*, stwierdza, że w szkole pijarskiej w Podolinie w tych latach było 272 uczniów pochodzących z ziemi sądeckiej⁴⁵. Źródła archiwalne wykazują jednak, iż było ich 292⁴⁶. Jak wspomniano, pewna liczba uczniów placówki pijarskiej w Podolinie pochodziła z Muszyny. Położenie Muszyny, na poprzek szlaku handlowym, nie pozostawało bez wpływu na zainteresowanie się muszyńskiej szlachty, a szczególnie mieszczan, powstała tam szkoła i możliwościami kształcenia młodzieży w tej placówce. W pierwszym okresie działalności spośród mieszkańców tzw. „Państwa Muszyńskiego” do szkoły w Podolinie uczęszczali: *Johannes Alexander Bedlinski – Polonus, nobilem, Filus capitanei Muszynensis annorum 12 – 1660, Franciscus Bedlinski – Polonus, nobiles, Filus capitanei Muszynensis annorum 10 – 1662, Stanislaus Bedlinski – Polonus, nobiles, Filus capitanei Muszynensis annorum 10 – 1663, Joannes Miejski de Powroźnik officialis filius annorum 14 – 1652, Michael Miejski gente Ruthenus, natione Polonus - Powroźnicensis, officialis filius annorum 15 – 1651, Stephanus Miejski Rutenus de Powroźnik officialis Filus annorum 17 – 1660, Blassius Milicki de Milik gente Ruthenus, natione Polonus 1668, Joannes Milicki de Milik Polonus 1668, Laurentius Carolus Sobolewski nobiles annorum 12 – venit ad nostras scholas cum duobus pueris Magnifici d [omi]ni Bedlinski capitanei Muszynensis 1667, Joannes Kuropatwinski Polonus Jastebiensis c. Muszyna annorum 12 – 1662, Joannes Żywczak gente Ruthenus, natione Polonus Tylicensis annorum 13 – 1667, Joannes Majchrowicz – Polonus Tylicensis annorum 9 – 1668, Joannes Szydłowski Polonus nobiles Muszynensis annorum 15 – 1666, Antonius Bobrowski Polonus Andrejoviensis annorum 18 – 1665, Franciscus Sławski Polonus de Krynica annorum cicerit 18 – 1647. Jak wynika z tego spisu w pierwszym okresie działalności szkoły uczęszczało tu piętnastu uczniów z Muszyny. Starosta muszyński i sołtys z Powroźnika, posyłali w tym okresie do kolegium po trzech swoich synów. Bracia Jan i Błażej z Milika byli zapewne synami sołtysa, a jako nazwisko wpisano im w katalogu miejsce pochodzenia. Stąd figuruje przy ich imionach nazwisko Milicki, a Wawrzyniec Karol Sobolewski przyjęty został do szkoły w wyniku protekcji starosty Bedlińskiego. Ojciec Karola Sobolewskiego w 1664 r. został po Bedlińskim starostą muszyńskim⁴⁷. W połowie XVII wieku do szkoły w Podolinie uczęszczało kilkudziesięciu Ślązaków. Pierwsze informacje o istnieniu szkół pijarskich na Morawach dotarły prawdopodobnie na Śląsk wkrótce po*

⁴⁵ J. Długosz, *Sądca w kolegium pijarów...*, s. 76; J. Taraszkiewicz, *Pierwsze stulecie zakon...*, s. 170.

⁴⁶ PRMT, rkps sygn. For. 0-6-nr 77: *Nomina Discipulorum Podolini Scholas Pias Apud Patres Pauperes frequentantium ab anno 1643 [Ad Annum 1670]*

⁴⁷ W. Kmietowicz, *Muszynianie w Kolegium oo Pijarów w Podolińcu*, „Almanach Muszyny” 2008, s. 101.

osiedleniu się zakonników na tych ziemiach. Zapewne młodzież śląska uczęszczała do szkoły w Lipniku, a gdy zakonnicy, prześladowani przez wojska szwedzkie, udali się do Polski, a później na Spisz, ich uczniowie udali się za nimi. W pierwszym roku działalności szkoły w Podolinie w 1643 r. wśród 186 uczniów było zapisanych 5 Ślązaków. W 1645 r. naukę pobierało tu 4 Ślązaków. W 1646 na ogólną liczbę 151 uczniów kształciło się 15 Ślązaków. W 1647 zmniejszyła się liczba uczniów, gdyż część – jak już wspomniano – przeniosła się do szkoły jezuickiej w Podgrodziu Spiskim. W roku 1649 na ogólną liczbę 141 uczniów zapisanych do szkoły aż 19 było pochodzenia śląskiego. Po roku 1650 nastąpił znaczny spadek liczby uczniów pochodzenia śląskiego. W latach 1651, 1657, 1663, 1664, 1665, 1667, 1668 i 1670 nie kształcił się tu żaden Ślązak. Zapewne można to tłumaczyć uspokojeniem sytuacji międzynarodowej po okresie działań wojennych związanych z wojną trzydziestoletnią, ale także z faktem otwarcia nowych, konkurencyjnych szkół. Najwięcej uczniów ze śląskim rodowodem pochodziło z Lublińca oraz innych miejscowości Górnego Śląska i Śląska Opolskiego. Bardzo nieliczni uczniowie pochodzili z Dolnego Śląska. Ślązacy, uczniowie szkoły pijarskiej w Podolinie byli głównie pochodzenia mieszczańskiego i chłopskiego. Szlachta śląska w omawianym okresie była już zgermanizowana. Przy nazwiskach uczniów pochodzących ze Śląska zapisywano *Silesita* lub *Silesita Polonus-Aquaticus*. Przypuszczalnie pojęcia te posiadały to samo znaczenie. Użycie takiego lub innego określenia zależało zapewne tylko od osoby, która aktualnie prowadziła rejestr uczniów⁴⁸. Większość uczniów pochodzenia śląskiego w szkole pijarskiej w Podolinie, zgodnie z możliwościami swego stanu społecznego, kończyła edukację na klasie wstępnej, lub co najwyżej na klasach gramatyki. Zaledwie kilku Ślązaków ukończyło ostatnią klasę ówczesnej szkoły średniej – klasę retoryki⁴⁹.

Na podstawie pochodzenia blisko 900 uczniów szkoły w Podolinie, czyli więcej niż połowy wszystkich zapisanych, można stwierdzić, że 45% wywodziło się z Małopolski, 41% ze Spisza (w tym 30% z samego Podolińca), a 14% z innych obszarów Rzeczypospolitej Obojga Narodów, głównie ze Śląska. Szkoła pijarska w Podolinie, jak widać, przede wszystkim służyła młodzieży z Małopolski i Spisza. Zdąжали się tu jednak także uczniowie z Węgier, Czech, Moraw, Słowacji Austrii, Bawarii, Dolnych Niemiec, a nawet z Francji, stanowili oni jednak tylko niewielki odsetek ogólnej ilości słuchaczy⁵⁰.

Skład narodowościowy w szkole w Podolinie wykazywał nieustanne zmiany. W latach 1643 i 1645 przeważali uczniowie narodowości niemieckiej pocho-

⁴⁸ PRMT, rkps sygn. For. 0-6-nr 77: *Nomina Discipulorum Podolini Scholas Pias Apud Patres Pauperes frequentantium ab anno 1643 [Ad Annum 1670]*, por. J Długosz, *Ślązacy uczniami szkoły pijarskiej w Podolińcu na Spiszu*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, nr 30, 1975, s. 270–271.

⁴⁹ J Długosz, *Ślązacy uczniami szkoły pijarskiej...*, s. 273.

⁵⁰ Tenże, *Uczniowie kolegium pijarskiego w Podolińcu...*, s. 248; J. Taraszkiewicz, *Pierwsze stulecie zakonu...*, s. 173.

dzący z miast spiskich, głównie Podolina. Zdaniem J. Długosza, odpowiednio w roku 1643 było ich 78, a w 1645 – 36. Polaków w tych latach było mniej, w 1643 – 64, a w 1645 tylko 26. Nieco inne wyliczenia przedstawia Artur Nojszewski. Jego zdaniem w roku 1643 kształciło się w pijarskiej szkole w Podolinie 77 Niemców (47% wszystkich uczniów), 70 Polaków (42%), 11 Węgrów i 4 Słowaków (stanowiących razem 11%)⁵¹. Najmniej w tym okresie w szkole pijarskiej było Rusinów w 1643 – 1, a w 1645 – 5. W tym czasie kształcili się tu też Węgrzy i Słowacy. W 1643 r. było 11 Węgrów, a w 1645 r. 6. Słowaków w roku 1643 było 4, a w 1645 – 7. Określanych jako odrębna narodowość Ślązaków w 1643 r. było 5, a w 1645 – 4. Dla szesnastu uczniów kształcących się w tych latach w podolińskiej placówce narodowości nie można ustalić. Już w roku 1646 liczba uczniów pochodzenia polskiego i niemieckiego wyrównała się i wynosiła 60. W roku tym w szkole nie było żadnego Rusina, a co interesujące, aż 15 zostało zapisanych jako Ślązacy. Najwięcej Ślązaków w tutejszej szkole było w 1649 r. – 19. Od roku 1647 przewagę uzyskali uczniowie pochodzenia polskiego i utrzymali ją do końca istnienia szkoły. W roku 1660 Polaków było 93, przy 16 Niemcach, 6 Słowakach, 6 Ślązakach, 3 Rusinach i 2 Węgrach. W roku 1662 Polaków było 96, przy 37 Niemcach, 5 Słowakach, 4 Ślązakach, 3 Węgrach i 2 Rusinach. W roku 1666 Polaków było 100, Niemców 16, Słowaków 4, Węgrów 3, a Ślązak 1. Najwięcej uczniów pochodzenia polskiego zapisano w 1651 r. – 101, przy 28 Niemcach, 4 Rusinach, i 2 Słowakach. W roku tym nie zapisano uczniów pochodzenia węgierskiego i śląskiego. Napływ uczniów pochodzenia polskiego związany był z brakiem szkół w tej części Małopolski, która graniczyła ze Spiszem. W sumie w latach 1643–1670 w Podolinie kształciło się 2398 uczniów, w tym 1456 Polaków (blisko 61%) i 590 Niemców (ponad 24,5%). Następnie 95 Ślązaków, 87 Słowaków, 55 Węgrów i 43 Rusnaków (przodków dzisiejszych Łemków). Dla kilkudziesięciu uczniów nie zapisano przynależności narodowej. Można przypuszczać, że pochodzili oni z Niemiec, Austrii, Czech i Moraw. W latach 1702–1707 kształciło się w podolińskiej placówce dwóch Francuzów – przy ich nazwiskach w katalogu zapisano *Gallicus*. Jan Dewanżu uczęszczał do klas *infimy*, *gramatyki* i *syntaksy*, Michał Dewanżu zaś do klas *infimy*, *gramatyki*, *syntaksy*, *poetyki* a nawet *retoryki*⁵². Ze względu na poziom kształcenia, w którym uczestniczyli, można przypuszczać, iż byli oni *nobilami*, choć w dokumencie nie jest to zaznaczone.

Dzięki zachowanym źródłom oprócz narodowości i pochodzenia społecznego możemy ustalić przynależność religijną uczniów placówki w Podolinie. Skład wyznaniowy był w pewnym stopniu odbiciem skomplikowanej sytuacji religijnej na Spiszu. Zdecydowanie przeważali tu katolicy, którzy stanowili 97%

⁵¹ A. Nojszewski, dz. cyt., s. 413.

⁵² PRMT, rkps sygn. For. 06, nr 76: *Liber XLIII Collegii Podolinien[sis] Scholarum Piarum in quo continentur Nomina Studiosorum Scholarum Nostrarum ab Anno 1696 ad annum 1786*, s. 31–32; 40 i n.

wszystkich uczniów. W okresie 1643–1670 wśród uczniów obok wyznawców katolicyzmu do szkoły uczęszczało 43 unitów – Rusinów (*Rusnaków*)⁵³. Dla nich ustanowiono nawet osobne duszpasterstwo, sprawowane przez księdza greckokatolickiego z Kamionki koło Lubowli. Oprócz katolików i unitów uczęszczało do pijarskiej szkoły w Podolinie 15 protestantów, przeważnie Słowaków i Węgrów, oraz dwaj arianie, bracia Mierzyńscy z Mierzyna w powiecie myślenickim. Najwięcej, bo aż 8, protestantów uczęszczało do szkoły w roku 1645. Z niewyjaśnionej przyczyny wszyscy protestanci przebywali w szkole dość krótko. Dotyczyło to nawet i tych, którzy przeszli na wiarę katolicką⁵⁴.

Znaczący wydaje się fakt, że w grupie uczniów pobierających nauki w podolińskim kolegium od pierwszej do ostatniej klasy w XVII wieku najczęściej było Polaków⁵⁵. W roku 1700 w Podolinie na 365 uczniów 310 było Polakami, co stanowiło około 85%. Tendencja ta w późniejszych latach została zachowana⁵⁶.

Po upływie niemal stu lat i wielu zmianach politycznych w kolegium w Podolinie większość uczniów stanowili nadal Polacy. W 1794 r. w II klasie *Humanitatis* było w sumie 29 słuchaczy. Na poziomie wyższym *Eminentes* kształciło się siedmiu uczniów. W katalogu spotkać zanotowano nazwiska: Mochnacki Basilius, Javorski Cyprianus, Midovicz Vincentius, czy Zuławski Cantius⁵⁷. Na poziomie *Classis I* było 15 uczniów, w tym między innymi: Brydzinski Andreas, Radecki Adalbertus, Javorski Vincentius, Vislocki Basilius, Kozelski Adalbertus, Vavrzyński Cantius, czy Kovalevski Hilarius⁵⁸. Na poziomie *Classis II* kształciło się 7 uczniów, w tym między innymi: Kuziarski Stanislaus, Tokarski Joannes, Vitkovski Joannes czy Valigorski Stanislaus⁵⁹.

W I klasie *Humanitatis* w roku 1794 kształciło się ogółem 47 słuchaczy. Na najwyższym poziomie było ich 8, w tym: Skoczniowski Romanus, Vronski Cajetanus, Marschalkovits Ignatius, czy Dunikovski Pantaleon⁶⁰. Na poziomie *Classis I* było 31 uczniów, w tym: Vronski Michael, Sokulski Alexander, Ptaszinski Adalbertus, Javorski Julius, Zakrzewski Michael, Zubrzycki Petrus, Konkolovski Jacobus, Sieravski Josephus, Kuziarski Paulus, Szafranski Sebastianus, Krynicki Thomas czy Myszkowski Josephus⁶¹. Na poziomie *Classis II* w 1794 r. kształciło się 8 słuchaczy, w tym: Dembezinski Laurentius, Matecki Josephus, Zdemski Josephus, czy Rucinski Joannes⁶².

⁵³ M.J. Adamczyk, *Unicy w Kolegium i Gimnazjum Podolinieckim 1643–1849*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, t. 31, 1989, s. 3–36.

⁵⁴ J. Długosz *Uczniowie kolegium pijarskiego w Podolinie ...*, s.252.

⁵⁵ A. Nojszewski, dz. cyt., s. 413.

⁵⁶ M. Gotkiewicz, dz. cyt., s. 89–91.

⁵⁷ AGSP, rkps sygn. Reg. Prov.57 B. *Provincia Polonia, Podolino(8), Juventus Gymnasii Regii Podolinensis Scholarum Piarum Anno M.DCC.XCIV*, k. 63.

⁵⁸ Tamże, k. 63.

⁵⁹ Tamże, k. 63–64.

⁶⁰ Tamże, k. 64.

⁶¹ Tamże, k. 64–65.

⁶² Tamże, k. 65.

W III klasie *Grammaticae* w omawianym roku kształciło się łącznie 56 uczniów. Na najwyższym poziomie *Eminentes* było ich 10, w tym między innymi: Zułavski Vincentius, Fiutovski Martinus, Piasecki Joannes, czy Martyniuk Thomas⁶³. Na poziomie *Classis I* było 38 słuchaczy, w tym: Stadnicki Andreas, Kalisievski Cantius, Krolevski Antonius, Trochanovski Josephus, Visłocki Sylvester, Bzovski Franciscus, Krynicki Gabriel, Kovalski Ludovicus, Tomaszowski Mathias, Jarzeczembinski Simon, Chronovski Mathias, czy Janovski Josephus⁶⁴. Na poziomie *Classis II* było 5 słuchaczy, w tym: Zabiorovski Michael, Vilczynski Stephanus, czy Holovkiewicz Paulus⁶⁵. Na poziomie *Classis III* uczyło się zaledwie 3 słuchaczy, w tym: Maruszinski Mathias i Kalatovicz Stanislaus⁶⁶.

W II klasie *Grammaticae* w sumie kształciło się 81 chłopców. Na najwyższym poziomie było ich 12, w tym: Sobolovski Ludovicus, Borkovski Stephanus, Przibilski Stanislaus, Zulavski Adalbertus czy Lapinski Ignatius⁶⁷. Na poziomie *Classis I* było 54 uczniów, w tym między innymi: Obremski Josephus, Gluzinski Josephus, Ordovski Blasius, Żabinski Josephus, Krynicki Basilius, Piasecki Simon, Przibilski Antonius, Vroblovski Joannes, Tokarski Petrus, Kaliszovski Andreas, Glembocki Michael, Konikiewicz Stanislaus, Bogucki Michael, Duziński Andreas, Guzakiewicz Valentinus, Malecki Mathias, Dzedzicki Mathias, Lapinski Casimirus, Chronovski Cajetanus, Bronikowski Michael, Pietruski Dominicus czy Gawroinski Joannes⁶⁸. Na poziomie *Classis II* na zajęcia uczęszczało 11 uczniów, w tym: Borovicz Stanislaus, Moskalski Joannes, Mieczkowski Michael, Szutevicz Basilius czy Szynkevicz Adalbertus⁶⁹. Na poziomie *Classis III* kształciło się zaledwie 4 chłopców, w tym: Kudaszikiewicz Casimirus, Mientuszovski Michael i Skublovski Adalbertus⁷⁰.

W I klasie *Grammaticae* kształciło się w sumie 64 słuchaczy. Na najwyższym poziomie było ich 7, w tym: Mattyasovski Alexander, Kociszowski Cajetanus, Kalatovics Joannes czy Sembratovski Joannes⁷¹. Na poziomie *Classis I* uczyło się 35 chłopców, w tym między innymi: Kovalski Thomas, Roczynski Cantius, Macieiovski Gabriel, Konarovski Valentinus, Jankovski Antonius, Voycicki Jacobus, Sieravski Antonius, Olesiak Bartholomeo, Valevicz Antonius, Olechovski Joannes, Lenartovicz Martinus, Gizinski Casimirus, Pietruski Joannes, Frankovski Mathias czy Olesiak Joannes⁷². Na poziomie *Classis II* uczyło się 16

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Tamże, k. 65–66.

⁶⁵ Tamże, k. 66.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Tamże, k. 67.

⁶⁸ Tamże, k. 67–68.

⁶⁹ Tamże, k. 68.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Tamże, k. 69.

⁷² Tamże.

chłopców, w tym: Sokolovski Josephus, Bossovski Franciscus, Ziulkovski Franciscus, Kovalski Mathias, Polak Joannes, Vieloglovski Cajetanus, Kovalski Antonius czy Korasiewicz Simon⁷³. Na poziomie *Classis III* było 6 słuchaczy, w tym: Zabavski Thomas, Przibilski Josephus czy Grodzicki Vincentius⁷⁴.

Na podstawie zachowanego katalogu uczniów można stwierdzić, że w 1794 r. placówka pijarska w Podolinie była głównie szkołą drobnej szlachty, mieszczan i chłopów. Na styku wielu kultur nadal w omawianej szkole dominowali uczniowie narodowości polskiej, stanowiąc około 80% wszystkich słuchaczy. Oprócz Polaków kształcili się tu także Niemcy, Węgrzy, Słowacy i Rusini⁷⁵.

Bibliografia

- Adamczyk M.J., *Unici w Kolegium i Gimnazjum Podolinieckim 1643–1849*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, t. 31, 1989.
- Archivio generale delle Scuole Pie Roma, rkps sygn. Reg. Prov. 57 B. *Prov Polonia: Podolino* N. 8.
- Chalupecký I., *Kolegium Pijarów w Podolińcu miejscem przenikania się kultur między Polską a Słowacją*, [w:] *Spisz, wielokulturowe dziedzictwo*, red. A. Kroh, Wyd. Pogranicze, Sejny 2000.
- Chowaniec-Lejczyk B., *Śluby nowicjatów w XVIII-wiecznym Podolińcu*, [w:] *Szkolnictwo pijarskie w czasach minionych*, red. K. Wróbel-Lipowa, M. Ausz, t. II, Wydawnictwo eSpe, Kraków – Lublin 2010.
- Długosz J., *National and social composition of scholars the Piaristic College In Podoliniec 1643–1670*, [w:] *Slovenska kultura a umenie v Európskom kultúrnom priestore*, Pedagogická fakulta UK, Bratislava 1993.
- Długosz J., *Śluzacy uczniami szkoły pijarskiej w Podolińcu na Spiszu*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, nr 30, 1975.
- Długosz J., *Uczniowie kolegium pijarskiego w Podolińcu w latach 1643–1670* „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1972, t. 7.
- Epistulae ad. s. Josephum Calasantium ex Europa centrali, collect. comment.* G Santha, Editiones Calasantianae, Romae 1969, list XXXII.
- Giner S., Rodenas A., Asiain M. A., Lecea J., Bandres L.M., *Cartas selectas de S. Josè de Calasanz*, Colegio P. Scio., Salamanca 1977, list P 4084.
- Gotkiewicz M., *Trzy wieki Kolegium Podolinieckiego 1642–1942*, „Nasza Przyszłość” 1962, t. XV.
- Kmietowicz W., *Muszynianie w Kolegium oo Pijarów w Podolińcu*, „Almanach Muszyny” 2008.

⁷³ Tamże, k. 69–70.

⁷⁴ Tamże, k. 70.

⁷⁵ AGSP, rkps sygn. Reg. Prov. 57 B. *Provincia Polonia, Podolino(8), Juventus Gymnasii Regii Podolinensis Scholarum Piarum Anno M.DCC.XCIV*.

- Kurdybacha, *Wychowanie Aleksandra i Jerzego Lubomirskich w XVII wieku*, „Minerwa Polska” 1929, nr 1/4.
- Łukaszewicz J., *Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, t. I, Wyd. Jan Konstanty Żupański, Poznań 1849.
- [Moesch Lucacs] *Catalogus Studiosorum Scholas Pias Clericorum Regularium, pauperum Matris Dei Podolini olim & nunc frequentantium ab Anno Domini 1643 [Ad Annum 1722]*.
- Nojszewski A., *Rola podolińskiego kolegium OO. Pijarów w tworzeniu wspólnoty duchowej Polski i Węgier*, [w:] *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII–XIX w.*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, wyd. Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN, Warszawa – Kraków 1993.
- Piarista Rend Magyar Tartomány Kőzponti Levéltára Budapest – Główne Archiwum Pijarskie w Budapeszcie rkps sygn. For. 0-6-Nr 75.
- Podręczna Encyklopedia Kościelna*, G. Gebethner, Kraków 1913, t. XXXI–XXXII.
- Reychman J., *Stan i postulaty literatury historycznej o dawnym Podolińcu*, „Przeгляд Historyczno-Oświatowy”, R. 12, 1969, nr 4.
- Tazbir J., *Jezuici między Rzeczpospolitą a Rzymem*, [w:] *Szkice z dziejów papieżstwa*, t. I, red. I. Koberdowa, J. Tazbir, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1989.
- Taraszkiewicz J., *Edukacja historyczna w szkolnictwie pijarskim Rzeczypospolitej 1642–1773*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2011.
- Taraszkiewicz J., *Pierwsze stulecie zakonu pijarów na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1642–1740)*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2015.
- Wierzbička B., *Zagadnienie frekwencji w kolegium oo. Pijarów w Podolińcu (1686–1717)*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie”, t. 2, 2007.
- Wierzbički P., *Szlachta w kolegium oo. Pijarów w Podolińcu (1699–1711)*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie” t. 2, 2007.

Piarists school students in Podolin 1642–1795

Summary

The national composition of the Piarists school students certainly depended on the educational unit location. Based on the survived manuscript students catalogues, I determined that apart from the Polish, there were also Slovak, Ruthenian, Hungarian and German students. In the Commonwealth, not only Catholic but also Orthodox and Protestant students were in the Piarists' schools. Although the Piarists ran religious education, they did not compel the youth to convert to Catholicism, as confirmed in the archive materials available in the archives of Rome.

Keywords: Piarists, Podolin, education.